

ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ МОРГУН: ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

10 березня 2008 р. виповнилося 70 років видатному українському вченому в галузі генетики і селекції рослин, експериментального мутагенезу, генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики академіку НАН України Володимирі Васильовичу Моргуну.

В.В. Моргун народився 1938 року у с. Новоселиця Чигиринського району на Черкащині. Закінчив Знам'янський сільськогосподарський технікум та агрономічний факультет Української сільськогосподарської академії. За відмінні успіхи у навчанні був удостоєний стипендії ім. В.І. Леніна. Свою наукову діяльність розпочав ще студентом. У 1964–1967 роках навчався в аспірантурі УСГА за спеціальністю “генетика”.

Світогляд В.В. Моргуна формувався під впливом школи талановитих вітчизняних та зарубіжних генетиків і селекціонерів (М.І. Вавилова, П.П. Лук'яненко, М.О. Зеленського, М.І. Хаджинова та ін.).

Із 1974 р. В.В. Моргун завідував відділом експериментального мутагенезу в Інституті молекулярної біології і генетики АН УРСР. У 1986 р. він обраний директором Інституту фізіології рослин АН УРСР, який після об'єднання з генетичними відділами Інституту молекулярної біології і генетики реорганізувався в Інститут фізіології рослин і генетики (ІФРГ) НАН України.

У 42 роки В.В. Моргун захистив докторську дисертацію, в 47 його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 52 роки – академіком АН УРСР.

Головним напрямом досліджень В.В. Моргуна було і залишається генетичне поліпшення найважливіших для України сільськогосподарських культур – пшениці та кукурудзи. Він розвинув теорію індукованої мутаційної мінливості та обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин – мутаційну селекцію. В.В. Моргуну належить пріоритет в установленні мутаційної активності низки хімічних речовин і фізичних чинників, у тому числі й факторів навколишнього середовища. Учений розкрив генетичну природу мутацій, створив унікальні форми рослин, які ознаменували розвиток окремих напрямів генетико-селекцій-

них досліджень. Загального визнання набули праці В.В. Моргуна з питань теорії і методів гетерозисної селекції кукурудзи, створення нового типу напівкарликових сортів озимої пшениці, які поклали початок “зеленій революції” в Україні. Йому належить першість у розробці методів практичного використання індукованих мутантів, а також у розвитку наукових основ ведення насінництва мутантних сортів сільськогосподарських культур. Він виконав унікальні дослідження, пов’язані з генетичною загрозою, що виникла внаслідок аварії на ЧАЕС.

Значне місце у працях В.В. Моргуна відведено створенню нового світогляду стосовно генетичної інженерії, біотехнології та фізіологічної генетики. Володимир Васильович уперше на рослинах здійснив всебічну оцінку генетичної активності нативних і модифікованих екзогенних ДНК і за їх допомогою впровадив безвекторне перенесення низки генів кукурудзи від донора до реципієнта за типом генетичної трансформації. В.В.Моргун з колегами отримав перші в Україні трансгенні рослини кукурудзи. На той час це були пріоритетні дослідження не лише в Україні, а й у світі. Використавши в процесі гібридизації гамма-опромінений пилок, дослідник виявив мутаційні втрати батьківських алелів. Це явище, назване імітацією гібридизації, що відіграє важливу еволюційну роль у видоутворенні, було застосоване В.В. Моргуном для пришвидшення створення нових форм рослин. На прикладі отриманих багатомаркерних мутацій Володимир Васильович обґрунтував наукове положення про комплексний характер індукованого мутаційного процесу, покладеного в основу мутаційної селекції за цілою низкою кількісних ознак.

Поряд із розробкою теоретичних питань В.В. Моргун постійно приділяє пильну увагу впровадженню результатів своїх наукових досліджень у практику. Ним спільно з колегами створено 86 сортів і гібридів різних культур, котрі протягом 26 років висівалися на полях України та країн СНД, площа посіву яких у різні часи становила 1–5,5 млн га. З-поміж цих сортів слід відзначити високоінтенсивні сорти озимої пшениці Колумбія, Смуглянка, Золотоколоса, Фаворитка, Володарка, Вінничанка, сорти з високою якістю зерна – Ятрань 60, Київська 8, Переяславка, Подолянка, Богдана та серію гібридів кукурудзи: Колективні, Ювілейний 60, 70, Титан 220 СВ, Комета МВ та ін. Ним разом з колегами створено уже п’яте покоління гібридів кукурудзи, які придатні також для використання в якості біопалива. Генетичний потенціал нових гібридів (Богун, Метеор, Аметист) сягає 140–160 ц/га зерна і понад 1000 ц/га листостеблової маси. Створення принципово нового покоління сортів озимої пшениці та гібридів кукурудзи з фактичним генетичним потенціалом продуктивності, відповідно 124 і 160 ц/га, дозволило академіку В.В. Моргуну започаткувати новий напрям наукових досліджень із отримання в Україні врожаїв зернових понад 100 ц/га. Це нова для України філософія хліба, що дозволить вивести нашу державу на рівень передових країн Європи. Створена науковцем колекція цінних зразків пшениці і кукурудзи ІФРГ визнана національним надбанням.

Академік В.В. Моргун зробив вагомий внесок у скарбницю наукових знань. Загальний науковий доробок В.В. Моргуна становить понад 460 друкованих праць, у тому числі 6 монографій, серед яких добре відомі “Мутаційна селекція пшениці”, “Екс-

периментальна изменчивость кукурузы” та ін., та 102 авторських свідоцтва і патенти. Він є головним редактором таких фундаментальних наукових видань, як “Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть”, “Фізіологія рослин в Україні на межі тисячоліть”, “Живлення рослин: теорія і практика”, перекладного видання “Применение физиологии в селекции пшеницы” тощо.

В.В. Моргун – талановитий організатор науки, досвідчений вихователь наукових кадрів. Під його керівництвом захищено 14 кандидатських і 6 докторських дисертацій. В.В. Моргун – засновник і керівник широковідомої наукової школи з експериментального мутагенезу та теоретичних основ селекції рослин. Володимир Васильович підтримує тісні наукові зв'язки з зарубіжними колегами, бере активну участь у міжнародному науковому співробітництві з іноземними установами ближнього і дальнього зарубіжжя.

Багато сил та енергії В.В. Моргун віддає науково-організаційній діяльності. Він координує наукові дослідження з питань фізіології, генетики і селекції рослин, протягом багатьох років був заступником академіка-секретаря та є членом Бюро Відділення загальної біології НАН України. В.В. Моргун – член Міжвідомчої комісії з питань біологічної та генетичної безпеки при РНБО України, член Колегії міністерства аграрної політики України, заступник голови секції Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, Президент Українського товариства фізіологів рослин, неодноразово обирався Президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова, є головою спеціалізованої ради Інституту фізіології рослин і генетики НАН України із захисту докторських і кандидатських

дисертацій за спеціальностями “фізіологія рослин” і “генетика”, головним редактором журналу “Физиология и биохимия культурных растений”, членом редколегій журналів “Цитология и генетика”, “Вісник українського товариства генетиків і селекціонерів”, “Науковий вісник Ужгородського університету (серія: Біологія)”, “Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин”, “Насінництво”.

У центрі незмінної уваги академіка В.В. Моргуна – питання продовольчої безпеки держави та відстоювання її інтересів і незалежності у галузі селекції рослин та насінництва, створення та широкого впровадження нових перспективних сортів озимої пшениці й гібридів кукурудзи в аграрний сектор країни. Під керівництвом академіка В.В. Моргуна значно зріс авторитет Інституту, його розробки набули широкого визнання. Протягом останніх десяти років очолюваний ним Інститут займає перші місця у конкурсах установ НАН України за досягнення кращих показників у винахідницькій роботі і на сьогодні вийшов на принципово новий рівень впровадження наукових розробок у виробництво.

Визначні особисті заслуги В.В. Моргуна перед Українською державою у розвитку вітчизняної науки принесли йому заслужений авторитет і повагу. В.В. Моргун – двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки та Державної премії СРСР, премії президентів академій наук України, Білорусі і Молдови, премії ім. В.Я. Юр'єва НАН України. Його нагороджено орденами Князя Ярослава Мудрого V ступеня, Жовтневої революції та “Знак Пошани”, нагрудним “Знаком Пошани”, почесними грамотами Президента НАН України та численними медалями, дипломами і гра-

мотами. За професійні заслуги Володимиру Васильовичу присвоєно звання "Кращий винахідник сільського господарства СРСР", "Кращий винахідник Академії наук УРСР", "Винахідник року НАН України у 2004 році", "Заслужений діяч науки і техніки України", "Лідер агропромислового комплексу 2004 року", "Лідер України". Він є переможцем у номінації "Людина року 1997" Ради Американського бібліографічно-

го інституту міжнародних досліджень. У 2001 р. його обрано почесним академіком Угорської академії наук.

Наукова громадськість, колеги й учні щиро вітають Володимира Васильовича з ювілеєм, зичать міцного здоров'я, творчого довголіття, успіхів у всіх починаннях і нових наукових звершень на благо Вітчизни.

С.Я. Коць, П.С. Майор